

A Critique of Saussurian Theories in Persian Literary Criticism: A Study of Reception and Application

Mohammad Khoddami¹
Mohammadreza Amini^{2*}

Abstract

Ferdinand de Saussure's seminal ideas have exerted a significant influence on Persian literary criticism. This study aims to trace, evaluate, and critically examine the initiation, reception, and application of Saussurian theories within Persian critical discourse. To this end, all major books and articles published since the 1960s that present his concepts are systematically identified and reviewed. Approximately thirty representative studies that explicitly applied his framework are then analysed to assess their approaches, strengths, and limitations. The findings indicate that Saussure's ideas first appeared in Persian scholarship in the 1960s through both original writings and translations. From the 2000s onward, with a broader understanding of his theoretical foundations, researchers increasingly engaged with his ideas across various fields, most notably through the concept of binary opposition. While these studies have advanced structuralist approaches in Persian criticism, they also exhibit recurring limitations, including the citation of theoretical discussions unrelated to the research topic, indifference toward existing scholarship, inconsistency between theory and text, excessive focus on the origins of oppositions rather than their functional dynamics, translation deficiencies, theoretical imposition, and identity reduction. Each of these issues is analysed and discussed in detail within the article.

Keywords: Ferdinand de Saussure, Literary Theory and Criticism, Structuralism, and Opposition

Extended Abstract

1. Introduction

By founding modern linguistics, Ferdinand de Saussure (1857-1913) laid the foundation of Structuralism. Structuralism is an approach that seeks meaning

---

1. Ph. D. Student in Persian Language and Literature, Shiraz University, Shiraz, Iran.
(mohammadkhoddami@gmail.com)

*2. Associate Professor in Persian Language and Literature, Shiraz University, Shiraz, Iran.
(Corresponding Author: aminifarsi@shirazu.ac.ir)

not in individual elements but in the relationships among these elements. This important perspective led to a broad methodological transcendence in literary theory and criticism, which, in turn, influenced thinkers such as Jakobsen, Lévi-Strauss, Barthes, Foucault, and Todoroff. Although efforts have been made to understand and convey the foundations of Saussure's theory in Persian language and literature, the basic principles of his thought have not been properly understood and explained, leading to superficial understandings of his theory and its related concepts. Influenced by traditional Persian literary criticism, Iranian researchers have often formed hasty and superficial confrontations with such views. Adopting a critical and pathological approach, the present article outlines the emergence and application of de Saussure's ideas in Persian criticism and highlights their advantages and disadvantages, all of which, in turn, provide the basis for a more accurate understanding of de Saussure's theory.

2. Methodology

Adopting a descriptive-analytical approach, the present study examines Saussure's emergence and role in Persian literary criticism. Through a systematic review of library resources and scientific databases, all works related to Saussure's ideas from the 1960s to the present have been collected and classified. Then, about thirty articles related to the Persian language and literature are selected, evaluated, and examined. Lastly, the most frequent shortcomings in the application of his theory in Persian texts are identified and explained.

3. Theoretical Framework

The theoretical framework of this research is organized around a thorough understanding of de Saussure's principles and theories. Saussure considers language as a system of signs and analyses meaning in the oppositions and structural relations of signs, highlighting his notion of opposition. In fact, from his point of view, language is a system of oppositions in which each element has a specific value that opposes other elements and values. In this system, there are two types of relationship: one between signs that are distinct and can be substituted for each other, and those between adjacent signs.

4. Discussion and Analysis

From the 1960s, Saussurian notions, such as lang and parole, the semiotic system, and simultaneity and temporality, were introduced to Persian language and literature. The 1970s to 1990s witnessed the translation of independent books and the publication of articles that elaborated on

Saussure's ideas. Since the 2000s, translations and practical research, especially in the fields of dual opposition and semiotics, have expanded, grounding Saussure's theories in Persian language and literature. In the 2010s and 2020s, Saussure's linguistic theories have been compared with Western theorists and Persian thinkers. Of note here is how Saussure's linguistic theories have been applied to Persian literary criticism. A systematic review shows that "binary opposition" has been the most frequent Saussurian theory in Persian language and literature. Many early articles in Persian criticism focused only on identifying and tracing oppositions and ignored their role in the formation of meaning, which, in turn, reduced their analysis to traditional or biographical interpretations. Other studies were also inconsistent with Saussure's principles due to the imposition of theory on the text, the incompatibility of text and theory, and the incorrect translation of concepts. Furthermore, too much theoretical depth, while exemplary, confuses the reader. A systematic review of successful examples shows that when there is a balance between text and theory, a more profound understanding becomes feasible.

5. Conclusion

Although Saussurian readings of works in Persian language and literature have facilitated the understanding of the relationship between theory and text, disadvantages such as raising irrelevant theoretical issues, ignoring the literary qualities of a text, limitations that translation may pose, equating Western concepts with traditional rhetorical perspectives, lack of adherence to theory, and the incompatibility of text and theory are frequently observed. Nevertheless, after sixty years of effort, it can now be said that the necessary groundwork has been provided for a deeper understanding of Saussure's principles and their correct application in Persian literary criticism.

Bibliography

- Bertens, J. W. 1394 [2015]. *Mabāni-e Nazariyeh-e Adabi*. Mohammadreza, A (trans.). Tehran: Mahi. [In Persian]. [Literary Theory]
- Bouissac, P. 1395 [2016]. *Saussure: Rāhnamāei baraye Sargashtegān*. MohammadAmin, Sh (trans.). Tehran: Yek Fekr. [In Persian]. [Saussure: A Guide for the Perplexed]
- Culler, J. 1380 [2001]. *Ferdinand de Saussure*. Kourosh, S (trans.). Tehran: Hermes. [In Persian].
- Eagleton, T. 1399 [2020]. *Pish-Darāmdī bar Nazariyeh-e Adabi*. Abbas, M (trans.). Tehran: Markaz. [In Persian]. [Literary Theory]

- Hawkes, T. 1394 [2015]. *Sākht-Garāei va Neshāneh-Shenāsi*. Mojtaba, P (trans.). Mashhad: Taraneh. [In Persian]. [Structuralism and Semiotics]
- Najafi, A. 1358 [1979]. *Mabāni-e Zabān-Shenāsi va Kārbord-e ān dar Naqd-e Fārsi*. Tehran: Daneshgah-e Azad Islami. [In Persian].
- Safavi, K. 1400 [2021]. *Āshnāei ba Nazariyeh-hā-e Naqd-e Adabi*. Tehran: Elmi. [In Persian].
- Samareh, Y. 1393 [2014]. *Āvashenāsi-e Zabān-e Fārsi*. Tehran: Daneshgahi. [In Persian].
- Scholes, R. 1379 [2000]. *Darāmadi bar Sākhtār-garāei dar Adabiyāt*. Farzaneh, T (trans.). Tehran: Agah. [In Persian]. [Structuralism in Literature]

How to cite:

Khoddami, M., Amini, M. 2026. "A Critique of Saussurian Theories in Persian Literary Criticism: A Study of Reception and Application", *Naqd va Nazaryeh Adabi*, 21(2): 179-206. DOI:10.22124/naqd.2025.31561.2742

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Naqd va Nazaryeh Adabi (Literary Theory and Criticism)*.

This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

بررسی و نقد پذیرش و اعمال اندیشه‌های دوسوسور در نقد ادبی فارسی

محمد رضا امینی^{۲*}

محمد خدای^۱

چکیده

اندیشه‌های جدید و مخصوصاً افکار بنیادین دوسوسور تأثیری مهم در نقد ادبی فارسی گذاشته است. از این رو در این مقاله کوشش شده چگونگی ورود، پذیرش و اعمال اندیشه‌های دوسوسور در نقد ادبی فارسی به دقت ترسیم و نقد و داوری شود. بدین منظور تمام کتاب‌ها و مقالاتی که از دهه ۱۳۴۰ تاکنون آرای این متفکر در آنها ارائه شده، با جست‌وجوی دقیق در منابع مختلف شناسایی و معرفی شده است. سپس در حدود سی مقاله منتخب که نظریه او را اعمال کرده‌اند، چگونگی این کاربرد را نقد نموده، امتیازها و آسیب‌های هر کدام را برشمردیم. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که اولین حضور دوسوسور در فارسی در دهه ۱۳۴۰ با آثار تألیفی و ترجمه‌ای صورت پذیرفته و سپس از دهه ۱۳۸۰ به بعد با گسترش فهم مبانی اندیشه او، پژوهشگران در حوزه‌های مختلف دست به اعمال نظریه او زدند که مهم‌ترین آنها «تقابل» بود. این پژوهش‌ها، علی‌رغم امتیازها، شامل آسیب‌هایی نیز هستند که مهم‌ترین آنها عبارتند از: نقل مباحث نظری بی‌ارتباط به موضوع تحقیق، غفلت از پیشینه نظری، عدم پایبندی به نظریه و تمرکز بر ریشه‌های تقابل به جای تحلیل عملکرد آنها، کاستی‌های ترجمه، عدم تناسب نظریه و متن و این‌همانی‌سازی که به تفصیل در این مقاله بیان شده‌اند.

واژگان کلیدی: فردینان دوسوسور، نقد و نظریه ادبی، ساختارگرایی، تقابل.

mohammadkhodami@gmail.com

۱. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران.

* aminifarsi@shirazu.ac.ir

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران. (نویسنده)

۱- مقدمه

درک درست اندیشه‌های جدید جهانی و پیوند متناسب آن با شیوه‌های موجود به‌ویژه در علوم انسانی و مباحث فرهنگی به‌سادگی و تنها با ترجمه ممکن نیست و به نیرو و زمان کافی نیاز دارد. یکی از مهم‌ترین نظریه‌های زبان‌شناسی نوین که تأثیری شگرف بر نقد ادبی گذاشته، اندیشه‌های فردینان دوسوسور^۱ (۱۸۷۵-۱۹۱۳) است که از یک سو پدر زبان‌شناسی جدید شناخته می‌شود و از سوی دیگر باعث پدیدار شدن یکی از مهم‌ترین مکاتب کارآمد در نقد و نظریه، یعنی ساختارگرایی^۲ شده است.

ساختارگرایی در معنای گسترده خود «شیوه‌ای برای اندیشیدن درباره جهان است که بیشتر با ادراک و توصیف ساخت‌ها سروکار دارد» (هاوکس، ۱۳۹۴: ۲۵) در این روش «ساختارهایی که حاملان واقعی معنا هستند و نیز روابط متعدد ما بین عناصر این ساختارها ترسیم می‌شود» (برتس، ۱۳۹۴: ۹۲). در واقع کار منتقد ساختارگرا «جستجوی واقعیت [معنا] نه در اشیای منفرد بلکه در روابط میان آنهاست» (اسکولز، ۱۳۷۹: ۱۸). چنانکه بعداً خواهیم دید همین اصل کوتاه و به‌ظاهر ساده «جستجوی واقعیت نه در اشیای منفرد بلکه در روابط میان آنها» که متأسفانه در منابع فارسی با عمق کافی درک نشده، باعث جهش روش‌شناسی شگرفی در علوم انسانی شده است.

از این گذشته، دوسوسور با طرح نظریات و مفاهیم بنیادین خود نه تنها بر کل نقد و نظریه معاصر تأثیر گذاشت بلکه «شکوفایی ساختارگرایی را می‌توان کوششی به‌منظور به‌کار بستن روش‌ها و دریافته‌های او در زبان‌شناسی دانست» (ایگلتون، ۱۳۶۸: ۱۳۲). شیوه برخورد دوسوسور با زبان، تأثیر بسزایی بر متفکرین و نظریه‌پردازان جهان گذاشت به‌طوری‌که در فاصله سال‌های ۱۹۳۰ تا ۱۹۷۰ اندیشمندان مشهوری چون یاکوبسن^۳، لوی استروس^۴، بارت^۵، فوکو^۶ و تودورف^۷، نظریه‌های زبانی و فرهنگی خود را با الگو گرفتن از شیوه دوسوسور، طرح کردند و براساس آن به بررسی و تحلیل متون پرداختند.

در ایران دهه‌های اخیر، نظریه‌های جدید و به‌ویژه ساختارگرایی، به یکی از مباحث مهم نظری و پژوهشی، در زمینه تحقیقات زبان و ادبیات بدل شده است. هرچند در برخی آثار، بسامد بالای

1. Ferdinand de Saussure
2. Structuralism
3. Roman Jakobson
4. Claude Levi-Strauss
5. Roland Barthes
6. Michel Foucault
7. Tzvetan Todorov

نام دوسوسور و واژه ساختارگرایی به ساده‌انگاری و برداشت‌های سطحی انجامیده، اما به دلیل اهمیت بنیادین اندیشه‌های این متفکر و پیوند آن با مکاتب نقد و نظریه غربی، آرا و افکار او همچنان نیازمند مطالعه و واکاوی نقادانه است. علاوه بر این، با ورود نظریه‌های جدید ادبی، پژوهشگران ایرانی که پیشتر عمدتاً بر نسخه مدرسی و محدودی از دانش فنون ادبی کلاسیک تکیه داشتند، به تدریج به بهره‌گیری از این رویکردهای نوین روی آوردند. این تحول نیز دلیلی دیگر بر ضرورت و اهمیت بررسی و نقد رویکردهای نظری نوین و داوری چگونگی ایفای نقش آنها در نقد ادبی معاصر فارسی است.

از این رو در این مقاله با نگاهی نقادانه و آسیب‌شناسانه و از طریق مطالعه منابع اصلی و جستجوی نوشته‌های فارسی، کوشش شده چگونگی ورود، پذیرش و اعمال اندیشه‌های دوسوسور در متون فارسی به دقت ترسیم و تحلیل گردد و از این طریق ضمن ترسیم خط‌سیر این اندیشه در منابع فارسی و برشمردن امتیازها و آسیب‌های آن، انگیزه و اسباب درک بهتر و عمیق‌تری از این نظریه برای استفاده در پژوهش‌های آینده نقد ادبی فراهم آید.

۱-۱- پیشینه پژوهش

در رابطه با چگونگی اعمال نظریه غربی بر متن فارسی، بهفر (۱۳۸۹) به نقد پژوهشی با موضوع بررسی روانکاوانه شخصیت زال از نگاه آلفرد آدلر^۱ پرداخته است و به آسیب عدم تناسب متن و نظریه اشاره کرده و به این نتیجه رسیده است که چند شباهت یا نشانه‌های ضعیف و کوچک از بحث‌های موجود در یک نظریه، آن را مناسب تحلیل متنی نمی‌سازد. رضوانی (۱۳۹۰) در تحقیق خود به دو سوء تفاهم در بحث نظریه‌های ادبی اشاره می‌کند که عبارتند از: شرایط نظریه‌پردازی و کاربرد نظریه‌ها در نقد متون ادبی و به این نتیجه می‌رسد که مفیدترین کار در برخورد با نظریه‌های ادبی، مطالعه دقیق و درک صحیح کاربرد درست آنها در نقد متن است. عاملی رضایی (۱۳۹۱) در تحقیقی که پیرامون اعمال نظریه جامعه‌شناسی بر متون ادبی فارسی انجام داده است، دلیل عدم موفقیت این پژوهش‌ها را زمینه متفاوت اجتماعی آن دو می‌داند. امن‌خانی و علی‌مددی (۱۳۹۱) به آسیب‌های اعمال نقد و نظریه اشاره کرده‌اند که عبارتند از: نبود شناخت درست و دقیق نظریه‌ها، بی‌توجهی به بستر تاریخی و فرهنگی نظریه‌ها و انتخاب نادرست نظریه‌ها. امن‌خانی (۱۳۹۵) در مقاله «نقد نظریه‌زدگی» علاوه بر آسیب‌هایی که در تحقیق گذشته خود به آنها اشاره کرده بود، موارد جدیدی را نیز برشمرد که عبارتند از: ساده‌سازی، تصادفی

1. Alfred Adler

بودن ارتباط نظریه و متن، برخورد ارزشمدارانه و نادیده گرفتن واقعیت‌ها. دهقان‌زاده و روحانی‌نیا (۱۳۹۶) هم با بررسی مفصل تاریخ نقد ادبی در ایران، مهم‌ترین مانع رشد نظریه‌پردازی در ایران را نبود سنت فلسفی می‌دانند.

امن‌خانی (۱۳۹۶) در مقاله «اقتدار نظریه در پژوهش‌های ادبی معاصر»، به عدم‌رعایت نسبت منطقی میان نظریه و متن پرداخته و مهم‌ترین پیامدهای آن را چنین برمی‌شمرد: تأیید مکرر نظریه توسط متن، انجماد نظریه و جرح و تعدیل متن برای سازگار شدن با نظریه. محمدی کله‌سر (۱۳۹۷) نیز با تأکید بر روایت‌شناسی ساختارگرا، ریشه اصلی عدم موفقیت اعمال نظریه در فارسی را در روش‌شناسی نادرست این پژوهش‌ها می‌داند. افشاری و همکاران (۱۳۹۷) با مطالعه ده مقاله علمی پژوهشی، چگونگی کاربست نظریه ساختارگرایی تکوینی^۱ گلدمن^۲ را بررسی کرده و مهم‌ترین آسیب‌های آنها را تقلیل‌گرایی، بی‌توجهی به بستر اجتماعی خلق نظریه و عدم همسویی نظریه و متن دانسته‌اند. امن‌خانی (۱۳۹۸) در مقاله‌ای دیگر با بررسی فصل نهم کتاب *داستان کوتاه در ایران*، به آسیب دیگر این حوزه، یعنی تقلیل‌گرایی، پرداخته و چگونگی آن را نشان داده است. سلطانی و همکاران (۱۳۹۹) در تحقیق خود به بررسی اصول برقراری دیالوگ بین نظریه‌های ادبی نامتناجس پرداخته و امکان شکل‌گیری نظریه ادبی بومی در کنار نظریه غربی را بررسی کرده و به این نتیجه رسیده‌اند که با در نظر گرفتن اصول دیالوگ می‌توان از اقتدار مطلق نظریه غربی کاست و نظریه بومی را از زبان‌پریشی رهانید و قوام بخشید. احمد حمه‌امین و همکاران (۱۳۹۹) نیز به چگونگی اعمال نظریه ساختارگرایی در مقاله‌های دو نشریه فارسی و کردی و مقایسه شیوه کار آنها پرداخته‌اند.

حسن‌پور و همکاران (۱۴۰۰) نیز به آسیب‌شناسی مقالات منتشرشده براساس آرای گریماس^۳ پرداخته‌اند و مهم‌ترین آسیب‌های این مقالات را نظریه‌زدگی و عدم رعایت تناسب نظریه و متن دانسته‌اند. محمدی کله‌سر (۱۴۰۱) در مقاله‌ای به انتقاد از روش‌شناسی صفوی در نقد پرداخته و مهم‌ترین آسیب نظریه‌ی او را تقلیل‌گرایی دانسته است. غلامی (۱۴۰۲) نظریه‌های ادبی را گونه‌بندی کرده و کارایی آنها در نقد ادبی را سنجیده است. رزمی و پورنامداریان (۱۴۰۳) نیز در مقاله «نقد کاربست نظریه ساختارگرایی بر متون کهن فارسی»، به این نتیجه رسیده‌اند که حضور نظریه در اغلب پژوهش‌ها زائد است.

-
1. Developmental Structuralism
  2. Lucien Goldman
  3. Algirdas Julien Greimas

همان‌گونه که مشاهده شد، پژوهش‌های پیشین به کاربرد انواع نظریه‌های جدید در متون فارسی و آسیب‌های ناشی از آن پرداخته‌اند؛ با این حال، هیچ‌یک به تبیین نظام‌مند چگونگی اعمال نظریه دوسوسور در ادبیات فارسی و داوری و نقد این پژوهش‌ها نپرداخته‌اند.

۱-۲- روش پژوهش

فهم نقادانه‌ی اندیشه‌های دوسوسور و بررسی چگونگی ورود، پذیرش و اعمال آنها در نقد ادبی فارسی، مستلزم پژوهشی است که علاوه بر ترسیم چگونگی ورود این اندیشه‌ها، با تحلیل پژوهش‌های انجام‌شده براساس نظریه این متفکر، به نقد و داوری آنها بپردازد. برای این اساس، این پژوهش با رویکردی توصیفی - تحلیلی و در دو مرحله مکمل انجام گرفته است: نخست، با جست‌وجوی نظام‌مند در منابع کتابخانه‌ای، پایگاه‌های علمی و نشریات تخصصی زبان‌شناسی و نقد ادبی، تمامی آثار منتشرشده از دهه ۱۳۴۰ تاکنون که در آنها آرای دوسوسور طرح شده، گردآوری و طبقه‌بندی شده است. سپس، در مرحله دوم - که کانون اصلی این پژوهش را تشکیل می‌دهد - حدود سی مقاله مرتبط با زبان و ادبیات فارسی گزینش و طبقه‌بندی شده‌اند. در این بخش، با تحلیل و ارزیابی نقاط قوت و ضعف آنها، نحوه به‌کارگیری نظریه دوسوسور در این پژوهش‌ها بررسی و داوری شده است. در نهایت، رایج‌ترین کاستی‌ها و آسیب‌های موجود در زمینه کاربرد نظریه دوسوسور در متون فارسی شناسایی و تبیین گردیده است.

۲- ورود و استقبال از نظریه دوسوسور در ایران

چگونگی ورود و پذیرش اندیشه‌های دوسوسور در نقد فارسی از اواخر دهه ۱۳۴۰ تا عصر حاضر را می‌توان در بازه‌های زمانی مختلف و در دو بخش جداگانه‌ی کتاب‌ها و مقاله‌ها بررسی کرد.

۲-۱- نقد و بررسی کتاب‌ها و مقالات دهه ۱۳۴۰ خورشیدی

با ترجمه اولین آثار زبان‌شناسی در اواخر دهه ۱۳۴۰، افکار دوسوسور به زبان فارسی وارد شد. زیرا فریدون بدره‌ای با ترجمه کتاب *سیری در زبان‌شناسی* از واترمن^۱ (۱۳۴۷) اولین منبع در شناخت دوسوسور را فراهم کرد. در این دهه باطنی نیز نقش مهمی در تألیف و ترجمه منابع زبان‌شناسی نوین داشت، زیرا به‌هرحال یا محتوای بخشی از آثار او براساس تلقی دوسوسور از زبان نوشته شده بود (نک. باطنی، ۱۳۴۹؛ باطنی ۱۳۵۴)، یا در آثاری که ترجمه کرده، افکار دوسوسور

1. John T. Waterman

معرفی شده بود (نک. مانفرد، ۱۳۵۵؛ هال، ۱۳۵۰). به همین ترتیب نجفی (۱۳۵۸) نیز کتاب *مبانی زبان‌شناسی و کاربرد آن در نقد فارسی* را باتکیه بر آرای زبان‌شناسان جدید، و به‌ویژه دوسوسور، منتشر کرد.

ظاهراً اولین کسی که در این دهه، در مقاله‌های از دوسوسور سخن به میان آورد، فریدون بدره‌ای (۱۳۴۶) در «مقدمه‌ای بر معناشناسی» بود. نویسنده در این مقاله، به تمایز میان لانگ^۱ و پارول^۲، زبان به‌مثابه یک «تأسیس اجتماعی» و اشتراکات نظری میان دوسوسور و ویتگنشتاین^۳ پرداخته و از آرای دوسوسور برای تعریف علم معناشناسی کمک می‌گیرد. در این دوران دو نشریه *جستارهای نوین ادبی و فرهنگ و زندگی* نقش مهمی در معرفی زبان‌شناسی جدید، به‌ویژه آرای دوسوسور، داشتند.

رضا زمردیان در فاصله سال‌های ۱۳۴۴ تا ۱۳۴۶، مقالات سه‌گانه‌ای را از آندره مارتینه^۴ با نام «اصول فونولوژی» ترجمه و در نشریه *جستارهای نوین ادبی* منتشر کرد که در قسمت پاروقی آخرین شماره از سه‌گانه مذکور، شرحی مختصر از زندگی دوسوسور آورده و به تمایز لانگ و پارول و تأثیر آن در پدید آمدن «فونولوژی»، اشاره کرده است. بعدتر، زمردیان (۱۳۴۶) این اصول را در مقاله‌ای با نام «فونولوژی لهجه قائن» اعمال کرد که از اولین نمونه‌های اعمال نظریه دوسوسور در زبان فارسی به‌شمار می‌رود. یک سال بعد، وی (۱۳۴۷) مقاله «زبان‌شناسی چیست؟» را در تعریف علم زبان‌شناسی نوشت و ضمن توضیح جریان‌ها و مکاتب زبان‌شناسی، در انتهای مقاله و در فصلی با نام «نودستورین» به شرح آرای دوسوسور و تأثیر او در پیدایش زبان‌شناسی جدید پرداخت. زمردیان (۱۳۵۴) همچنین در ادامه تألیفات خود در معرفی زبان‌شناسی جدید، مقاله‌ای با نام «فردینان دوسوسور، بنیان‌گذار زبان‌شناسی نوین» را مستقلاً در شرح آرای دوسوسور نوشت و این اولین بار بود که آرای دوسوسور به‌صورت مستقل و در قالب مقاله، معرفی می‌شد.^(۱)

نشریه فرهنگ و زندگی که در فاصله سال‌های ۱۳۴۸ تا ۱۳۵۷ منتشر می‌شد نیز سهم بسزایی در معرفی آرای دوسوسور به فارسی داشت. میلانیا (۱۳۴۸)، اولین مقاله در این نشریه را با نام «زبان‌شناسی و تعریف زبان» نوشت. او در آنجا ضمن ارائه تعریف جدید زبان از دیدگاه دوسوسور و مارتینه، مهم‌ترین آرای دوسوسور اعم از تمایز لانگ و پارول، نظام نشانه‌ای زبان و

1. langue

2. parole

3. Ludwig Wittgenstein

4. Andre Martinet

هم‌زمانی و در زمانی را شرح داد. در همین شماره، مصاحبه‌ای از ژرژ مونن^۱، به ترجمه رضا سیدحسینی (۱۳۴۹)، با نام «اجزاء اولیه زبان» چاپ شد. این مصاحبه به این دلیل که مونن یکی از شارحان مهم افکار دوسوسور است و با دیدگاهی دوسوسوری به سؤالات پاسخ می‌دهد، اهمیت فراوانی دارد. ضمناً در این نشریه مقالاتی هم هستند که صراحتاً از دوسوسور سخنی به میان نیاورده اما اندیشه‌های زبانی خود را برطبق آرای او مطرح کرده‌اند، این مقالات نیز در راستای معرفی آرای او خالی از اهمیت نیستند.^(۳)

۲-۲- نقد و بررسی کتاب‌ها و مقالات دهه ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۰

از دهه ۱۳۶۰ کتاب‌های نقد و نظریه به نقد فارسی وارد شدند و در کنار منابع زبان‌شناسی نقش مهمی در معرفی افکار دوسوسور داشتند. مهم‌ترین منابعی که در این دوران، بخشی را به معرفی آرای دوسوسور اختصاص داده بودند، عبارتند از: درآمدی به زبان‌شناسی (صفوی، ۱۳۶۰)، زبان‌شناسی همگانی (اچسون، ۱۳۶۳)، مقدمات زبان‌شناسی (بلاقری، ۱۳۶۷)، پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی (ایگلتون، ۱۳۶۸)، زبان‌شناسی و نقد ادبی (خوزان، ۱۳۶۹)، عناصر نشانه‌شناسی (بارت، ۱۳۷۰)، مقالات ادبی زبان‌شناختی (حق‌شناس، ۱۳۷۰)، تاریخ مختصر زبان‌شناسی (روبینز، ۱۳۷۰)، ساختار و تأویل متن (احمدی، ۱۳۷۰)، راهنمای نظریه‌های ادبی (سلدن، ۱۳۷۲)، نظریه‌های نقد ادبی معاصر (علوی مقدم، ۱۳۷۸)، پنجاه متفکر بزرگ معاصر: از ساختارگرایی تا پسامدرنیته (لچت، ۱۳۷۷)، نقد ادبی (شمیسا، ۱۳۷۸)، بوطیقای ساختارگرا (تودروف، ۱۳۷۹)، از زبان‌شناسی به ادبیات (صفوی، ۱۳۸۳) و درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات (اسکولز، ۱۳۷۹).

در سال ۱۳۷۸ دو ترجمه از کتاب *Cours de Linguistique Générale*، با نام‌های دوره زبان‌شناسی عمومی و درس‌های زبان‌شناسی همگانی به ترتیب توسط کورش صفوی و نازیلا خلخالی منتشر گشت. از آنجاکه این اثر، تنها اثر دوسوسور بود ترجمه آن را می‌توان نقطه عطفی در شناخت افکار این متفکر دانست.

در فاصله سال‌های ۱۳۵۰ تا ۱۳۷۰ نیز مقاله‌هایی در موضوع زبان‌شناسی در نشریه‌های گوناگون منتشر شد که مهم‌ترین آنها عبارتند از: مقاله‌ای از نجفی (۱۳۵۴) با نام «زبان چیست؟» که نویسنده دو مفهوم «نشانه» و «نظام زبانی» را توضیح داده است؛ مقاله‌ای از حق‌شناس (۱۳۵۴) با نام «دستگاه‌های چندگانه مصوت در زبان فارسی» که در آن برای اولین بار از مفهوم «ارزش» سخن به میان آمده و نویسنده باتکیه بر این مفهوم، پژوهش خود را پیش برده است؛

1. Georges Mounin

مقاله‌ای از باطنی (۱۳۵۴) با عنوان «دستور ساختاری» که نویسنده در آن به توضیح مهم‌ترین مفاهیم دوسوسوری مثل نظام زبانی، هم‌زمانی و درزمانی و هم‌نشینی و جانشینی پرداخته است؛ مقاله‌ای از لطفی‌پور ساعدی (۱۳۶۲) با نام «زبان‌شناسی و دستور زبان آموزشی» که نویسنده در آن به اختصار زبان‌شناسی سنتی و آرای زبانی دوسوسور را مقایسه کرده است و مقاله‌ای از صفوی (۱۳۶۹) با نام «نگاهی به تقابل معنایی» که یکی از مهم‌ترین آرای دوسوسور، یعنی تقابل، را شرح داده است.

در دهه ۱۳۷۰ به دلیل ترجمه منابع مستقل در معرفی نظریه‌های ادبی، گروهی از مقاله‌ها نیز به آرای دوسوسور اختصاص یافته‌اند که مهم‌ترین آنها عبارتند از مقاله‌ای با نام «سوسور و تئوری ادبی» که ابومحبوب (۱۳۷۱) آن را از بخش سوم از فصل اول کتاب *Modern Literary Theory* نوشته Philip Rice و Patricia Waugh، ترجمه کرد. شکرخواه (۱۳۷۵) در مقاله‌ای با نام «ساختارگرایی آنچنانکه هست»، با معرفی دوسوسور به عنوان پدر زبان‌شناسی نوین، تأثیر او بر مکاتب زبان‌شناسی و نظریه ساختارگرایی را بررسی کرده است. در اواخر دهه ۱۳۷۰ اولین مقاله‌های مرتبط با نشانه‌شناسی نیز منتشر شدند و منتقدینی مثل سجودی (۱۳۷۷) در مقاله «درآمدی بر نشانه‌شناسی» و علوی مقدم (۱۳۷۹) در «زبان ادبی و نظم نشانه‌ها»، به معرفی این علم پرداختند که طبیعتاً بخش قابل توجهی از آنها به آرای دوسوسور اختصاص داشت. مصاحبه مترجمان و صاحب‌نظرانی چون میلانیان و صفوی در این دهه به معرفی آرای دوسوسور کمک شایانی کرد.^(۳)

۲-۳- نقد و بررسی کتاب‌ها و مقالات دهه ۱۳۸۰ به بعد

در دهه ۱۳۸۰ اثر مهمی از جانان‌ان کالر^۱ با نام *فردینان دوسوسور* (کالر، ۱۳۸۰) توسط کورش صفوی به فارسی ترجمه شد. این کتاب اولین منبع مستقل فارسی در شرح آرای دوسوسور است که تا به امروز اعتباری درخور در تبیین افکار او دارد. در ادامه ترجمه این‌گونه کتاب‌ها در شرح آرای دوسوسور، اثر مهم هریس^۲ (۱۳۸۱) با نام *زبان، سوسور و ویگنشتاین* نیز توسط اسماعیل فقیه به فارسی ترجمه شد. بی‌تردید حضور این دو کتاب مهم نقش شایانی در شناخت آرای دوسوسور ایفا کرده است. در دهه ۱۳۸۰ بازهم منابعی شامل آثار تألیفی و ترجمه در معرفی نقد و نظریه جدید منتشر شده که در هر کدام بخشی به معرفی آرای دوسوسور اختصاص دارد.^(۴)

1. Jonathan Culler
2. Roy Harris

حجم زیاد ترجمه و تألیف در دهه ۱۳۸۰ خورشیدی سبب پدید آمدن آثاری شد که درصد اعمال نظریه غربی بر متن فارسی بودند. این گونه پژوهش‌های اعمالی از نیمه دوم این دهه به نقد فارسی وارد شده و به مرور جایگاهی برای خود یافتند. اگر دهه ۱۳۸۰ را دهه تثبیت جایگاه نظریه دوسوسور در زبان فارسی بدانیم، بی شک دهه ۱۳۹۰ دهه اعمال آن است. می‌توان گفت این ادعا برای همه نظریه‌ها صادق است. در این دهه علاوه بر اعمال نظریه، آثاری تخصصی‌تر و منحصر به موضوعات مستقل نظریه غربی نیز همچنان ترجمه و تألیف شده است. نظریه دوسوسور نیز از این قاعده مستثنی نیست و آثاری مهم در شرح آرای او در این دوران به فارسی ترجمه شده که عبارتند از: *سوسور نشانه و نظام/اختیاری (هلدکرافت، ۱۳۹۱)*، *سوسور راهنمایی برای سرگشتگان (بویساک، ۱۳۹۵)*، *سوسور (گوردون، ۱۳۹۵)*، *زبان شناسی سوسور، ساختارگرایی و پدیدارشناسی (استاوارسکا، ۱۴۰۱)* و *زبان، سوسور و ویتگنشتاین (هریس، ۱۴۰۱)*.^(۵)

در دهه ۱۳۸۰ بازم حجم مقالات تألیفی و ترجمه‌ای در معرفی و شرح آرای دوسوسور بیشتر شد و منتقدین و مترجمین، آثار جدی‌تری را در این حوزه منتشر کردند. جریان معرفی آرای دوسوسور در این دهه را می‌توان به چهار دسته تقسیم کرد:

- دسته اول به معرفی کتاب‌های منتشر شده در این موضوع پرداختند. این آثار عبارتند از: *راسخ‌مهند (۱۳۸۱)* با مقاله «فردینان دوسوسور»، امینی (۱۳۸۲) با مقاله «زبان، سوسور و ویتگنشتاین» و *مظاهری (۱۳۸۳)* با مقاله «نظریه ادبی مدرن».

- دسته دوم، پژوهشگرانی بودند که رابطه دوسوسور با نشانه‌شناسی را بررسی کردند. اینان عبارتند از: *سجودی (۱۳۸۱)* در مقاله «نشانه و نشانه‌شناسی»، *افراشی (۱۳۸۱)* با مقاله «تحلیلی بر دلالت مصداقی نشانه‌های زبانی»، *فائمی‌نیا (۱۳۸۵)*، در مقاله «نشانه‌شناسی و فلسفه زبان»، *کوپال (۱۳۸۶)* با مقاله «فراز و فرود نشانه‌شناسی از دانش تا روش» و *احمدخانی (۱۳۸۶)* با مقاله «درباره نسبت زبان‌شناسی و نشانه‌شناسی».

- دسته سوم، پژوهشگرانی بودند که به شرح و معرفی آرای دوسوسور به صورت مستقل پرداختند و مهم‌ترین آنها *صفوی (۱۳۸۳)* بود که در مقاله «فردینان دوسوسور»، آرای این متفکر را تبیین کرد.

- دسته چهارم پژوهشگران دیگری نیز چون *فتاح محمدی (۱۳۸۰)* با ترجمه مقاله «ساختارگرایی و پساساختارگرایی» از استوارت سیم؛ *زرشناس (۱۳۸۲)* با مقاله «درآمدی بر بنیان‌های فلسفی ساختارگرایی و ساختارشناسی در نقد ادبی»؛ *بهرامی‌کمیل (۱۳۸۶)* با ترجمه

مقاله «سوسور، ساختارگرایی و نظام‌های نمادین» از دیوید هوارث^۱ و اسلم جوادی و نیک‌پی (۱۳۸۹) در مقاله «ایده و مفهوم ساختارگرایی با بررسی آرای سوسور و لوی استروس»، به معرفی افکار دوسوسور پرداختند.

در دهه ۱۳۹۰ بود که منتقدین به شکلی تخصصی‌تر به تشریح آرای دوسوسور پرداختند. بیشترین آثاری که در این دوره تألیف شد، مربوط به تطبیق نظریهٔ زبانی دوسوسور با نظریه پردازان غربی مثل یلمزلف^۲، استروس و استوارت هال^۳ و یا چهره‌های ادب فارسی مثل ناصر خسرو، فارابی و ابن خلدون بود. در این میان پژوهشگرانی نیز هنوز مقالات خود را به شرح آرای دوسوسور اختصاص می‌دادند کسانی چون: غلام‌علی‌زاده و قیطوری (۱۳۹۰) با مقاله «ساختارگرایی سوسور و پیشینه و اهمیت آن در روش‌شناسی علوم انسانی»، یوسفی (۱۳۹۷) با «بررسی نظریهٔ ساختارگرایی با تأکید بر آرای سوسور و استروس» و موسوی رضوی (۱۳۹۷) با «شرح چپستی ساختارگرایی با اتکا به آرای دوسوسور، لوی استروس و پراپ^۴، و واکاوی ردپای تفکر ساختارگرا در نظریه‌های معاصر ترجمه».

در دهه ۱۴۰۰ نیز پژوهشگران در بیشتر موارد به شرح آرای دوسوسور در تطبیق با آرای افرادی چون کانت^۵، گادامر^۶، دریدا^۷، شمس و محمدباقر صدر، پرداختند و بیشتر بر نظریهٔ زبانی دوسوسور و اشتراکات آن با ایده‌های زبانی این متفکران تمرکز داشتند. اکنون که چگونگی ورود و تاریخچهٔ تفصیلی نشر آثار و استقبال از آرای دوسوسور در فارسی مشخص شد، بهتر است نگاهی به چگونگی اعمال نظریهٔ دوسوسور در نقد فارسی داشته باشیم و به نقد پژوهش‌های صورت گرفته بپردازیم.

۳- اعمال اندیشه‌های دوسوسور در مقالات نقد ادبی فارسی

بررسی دقیق اینکه منتقدین فارسی در به‌کارگیری مفاهیم دوسوسوری در نقد خود چگونه عمل کرده‌اند می‌تواند ما را به درک درست‌تری از مفاهیم اصلی اندیشهٔ این متفکر، نزدیک‌تر کند. ضمناً با فراهم آوردن این شناخت، می‌توان چگونگی جوانب اعمال نظریهٔ دوسوسور را در نقد فارسی سنجید. البته پژوهش‌های موجود در نقد فارسی همهٔ نظرات دوسوسور را مناسب نقد بر

1. David Howarth
2. Louis Hjelmslev
3. Stuart Hall
4. Vladimir Propp
5. Immanuel Kant
6. Hans-Georg Gadamer
7. Jacques Derrida

متون فارسی، نیافته‌اند و بیشتر به چند مورد مانند تقابل‌های دوگانه، نظریه زبانی، نشانه‌شناسی و هم‌نشینی و جانشینی پرداخته‌اند. از آنجایی که غالب مقاله‌های تألیفی در موضوع تقابل است، بیشترین حجم مطالب این بخش به این مفهوم تعلق می‌گیرد. در ادامه به مطالعه مفهوم تقابل و سپس به نقد چگونگی اعمال آن در منابع فارسی می‌پردازیم.

۳-۱- مطالعه انتقادی جنبه‌های مفهوم تقابل در منابع فارسی

هنگام بحث از معنای «تقابل»، ذهن خواننده غیرمتخصص گرایش شدیدی بدان دارد که این اصطلاح تازه و تخصصی را به همان معنای عمومی و سابق آن در نظر بگیرد. این لغزش فوراً ذهن را به دام معنای عمومی این واژه می‌افکند و مانع از آن می‌شود که خواننده به معنای ویژه و بسیار مهم این اصطلاح کلیدی به شکلی که مورد نظر دوسوسور است پی ببرد. اصولاً تقابل و مفاهیم نزدیک به آن سابقه‌ای بسیار کهن و گسترده در مباحث نظری دارند چنانکه آگدن^۱ (۱۳۹۹) تنها از منظر آموزش زبان، کتابی دشوار با عنوان «تقابل» نوشته و حتی یک بار هم متذکر نام دوسوسور و یا اندیشه‌اش نشده است زیرا تقابل نزد دوسوسور معنایی بسیار ویژه و خاص دارد.

جانانان کالر که کتابی بی‌نظیر در شناخت دوسوسور دارد بر دشواری فهم اصلاح تقابل تأکید دارد و تصریح می‌کند که: «درک این اصل به سادگی امکان‌پذیر نیست» (کالر، ۱۳۸۰: ۲۸). مبانی نظریه زبانی دوسوسور به ظاهر ساده و حتی خیلی ساده به نظر می‌رسند؛ اما درک درست و واقعی این مبانی و مفاهیم کلیدی به صرف مطالعه معمولی بسیار دشوار است. زیرا بی‌حضور استادی مجرب و بدون آشنایی دقیق با مسائل عملی زبان‌شناسی و مخصوصاً مبانی واج‌شناسی، درک درستی از مفهوم تقابل مورد نظر دوسوسور حاصل نمی‌گردد.

با این همه، ما در این مجال اندک می‌کوشیم نشان دهیم که اصولاً منظور دوسوسور از «تقابل»، تأکید بر وجه متضاد امور نیست؛ بلکه منظور او تمایز و افتراق بین عناصر سازنده (هر سطح) زبان است که از طریق تفاوت هر چند اندک مختصه‌های این عناصر ایجاد می‌گردد. یک مثال ساده این است که: «در زبان فارسی تولید دسته‌ای از آواها همراه با ارتعاش تارهای صوتی و نتیجتاً ایجاد «واک» است. ولی تولید گروهی دیگر بدون ارتعاش تارهای صوتی است. دسته اول را آواهای واکدار و دسته دوم آواهای بی‌واک نامیده می‌شوند» (ثمره، ۱۳۹۳: ۲۵). بنابراین «واک در زبان فارسی یکی از عوامل ممیز یا تقابل‌دهنده [distinctive یا oppositive] بین

1. Charles Kay Ogden

آواهایی است که از نظر محل تولید و نحوه تولید به یکدیگر شبیه هستند» (همان جا). بدین ترتیب در جدول زیر (به نقل از نجفی، ۱۳۵۸: ۵۶) واج‌های زیرهم هر ستون در ردیف ۱ و ۲ محل تولید یا نحوه تولید یکسان دارند اما تقابل یا تمایز آنها تنها در مختصهٔ واک‌دار یا بی‌واک بودن است:

بی‌واک	لی	لب‌ودندانی	دندانی	صفیری	تَفْشی	مرکب	کامی	نرم‌کامی
بی‌واک	p	f	t	s	š	č	k	X خ
واک‌دار	b	v	d	z	ž	ž	g	Q غ، ق

بدین‌گونه است که دوسوسور زبان را نظامی از افتراق‌ها می‌داند که در آن عناصر برحسب روابطشان تعریف می‌شوند. «این عناصر هر کدام دارای ارزشی خاص هستند و به دلیل همین ارزش متفاوتشان در تقابل با یکدیگرند» (صفوی، ۱۴۰۰: ۱۰۶). دوسوسور خود برای تشریح این مطالب انتزاعی به مثال شطرنج متوسل می‌شود زیرا به همین ترتیب «شطرنج بر نظامی از ارزش‌ها استوار است و در آن هر مهره، با ارزشش در ارتباط با ارزش دیگر مهره‌ها، تعیین می‌یابد» (بویساک، ۱۳۹۵: ۱۵۵).

اصل تقابل پس از دوسوسور نیز بسیار مورد استقبال قرار گرفت، چنانکه یاکوبسن با الگو گرفتن از کار او مفهوم «مشخصه‌های ممیز» را در بررسی نظام‌های واجی و نظامند کردن واج‌های زبان را پدید آورد (همان: ۲۴۲). استروس نیز با بیان این مهم که «اسطوره زبان است» (استروس، ۱۳۷۳: ۱۳۸) و «از واحدهایی تشکیل شده که براساس جفت‌های دوگانه و تقابل‌ها ارتباط‌هایی با یکدیگر شکل می‌دهد که اساس ساختار را شکل می‌دهد» (استروس، ۱۳۸۰: یازده)، از الگوی زبانی دوسوسور در مطالعات اسطوره‌شناسی و انسان‌شناسی استفاده کرد. مفهوم تقابل در کار رولان بارت شکل ملموس‌تری به خود گرفت. او با بررسی نظام پوشاک، خوراک، نوشیدنی‌ها و مد لباس به این نتیجه رسید که بانکیه‌بر تقابل، می‌توان به مطالعهٔ نظام‌های اجتماعی به‌مثابه متنی زبانی پرداخت؛ نمونهٔ برجستهٔ آن نشانه‌شناسی فرهنگ ژاپنی در کتاب *امپراتوری نشانه‌ها* (۱۳۸۳) است.

تقابل در روایت‌شناسی نیز جایگاه مهمی دارد؛ به‌طوری‌که متفکرانی چون تودوروف، برمون^۱، گراماس و ژنت^۲؛ از این مفهوم در پژوهش‌های خود بسیار استفاده کرده‌اند. برمون نیز نظریهٔ روایت خود را برپایهٔ تقابل بیان می‌کند و در انواع تقسیم‌بندی‌های تقابل‌های دوگانه پایه و اساس است (اخوت، ۱۳۷۱: ۷۰). گراماس نیز سه جفت تقابل دوتایی را در روایت پیشنهاد

1. Claude Bremond
2. Gerard Genette

داد که کاستی‌های نظریهٔ پراپ را برطرف کرد (تولان، ۱۳۸۶: ۱۵۰). ژنت نیز با تقابل ایجاد کردن بین راوی اول شخص و سوم شخص، به این مفهوم مهم می‌پردازد.

۳-۱-۱- بررسی چگونگی اعمال مفهوم تقابل در مقاله‌های فارسی

استفاده از مفهوم تقابل دوگانه، در مقالات نقد بر پایهٔ آرای دوسوسور در فارسی، بیشترین بسامد را دارد. به طوری که از ۲۹ مقاله انتخابی، ۱۸ عنوان در این موضوع نوشته شده‌اند که به تفکیک دوره و نوع ادبی شامل بررسی تقابل در داستان‌ها و اشعار زیر می‌گردند:

- بررسی ساختار تقابل در داستان رستم و اسفندیار، ضحاک، حکایت شیخ صنعان، گلستان سعدی.
- بررسی عناصر متقابل در تصویرپردازی اشعار مولانا، در ساختار حدیقهٔ سنایی، در واژگان شعر سنایی، در آثار فارسی شیخ اشراق، در غزلیات عطار نیشابوری، در سبک شعر خاقانی، در وصف‌های خاقانی، در غزل‌های حافظ، در بهارستان جامی، در ساختار نحوی و اندیشگانی غزلیات امیری فیروز کوهی.
- بررسی تقابل‌های دوگانه در اشعار نیما یوشیج و احمد رضا احمدی.
- بررسی تقابل‌های دوگانه در رمان روی ماه خداوند را ببوس.
- تقابل‌های دوگانه در داستان‌های عامه.

غالب مقالات ابتدایی که در موضوع تقابل‌های دوگانه در فارسی نوشته شده‌اند، بیشتر شبیه به برداشت استروس هستند تا دوسوسور (نک. حسینی و محمدزاده، ۱۳۸۵)، اما مقاله‌هایی که مستقیماً از ایدهٔ دوسوسور در بررسی تقابل استفاده کرده‌اند امتیازها و آسیب‌هایی دارند که در ادامه به طور مفصل به آنها خواهیم پرداخت.

۳-۱-۱- الگوسازی نظری، فواید و آسیب‌های آن

مشخصهٔ بارز مقاله‌های ابتدایی این حوزه، اختصاص حجم زیادی از تحقیق به توضیح مفاهیم تئوری نظریه است. دلیل آن نیز سابقهٔ کوتاه این مفاهیم در نقد فارسی و جدید بودن آنها است. این توضیحات مفصل نظری مزایا و معایبی در پی دارد:

شاید مهمترین فایدهٔ شرح مبانی نظری این باشد که می‌تواند الگویی ثابت را برای استفاده در پژوهش‌های آینده فراهم آورد. برای نمونه عبیدی‌نیا و دلائی‌میلان (۱۳۸۷) تاریخ تقابل را از تروبتسکی^۱ تا دریدا توضیح داده‌اند که تبدیل به الگویی الهام‌بخش برای پژوهشگران همچون

1. Leon Trotsky

شریفی ولدانی و میری اصل (۱۳۹۰) و نیز نبی‌لو (۱۳۹۲) شده و یا حتی در برخی پژوهش‌ها عیناً مورد استفاده قرار گرفته شده است (نک. محسنی و همکاران، ۱۳۹۲). با گذشت زمان این تعریف مبانی و مفاهیم نظریه در نقد فارسی روندی تکاملی پیدا کرد. چنانکه نبی‌لو در «بررسی تقابل‌های دوگانه در غزل‌های حافظ» تقابل را از منظر یک زبان‌شناس فارسی (۱۳۹۲: ۷۰) تعریف کرده و گامی در تبیین جایگاه نظریه غربی در نقد فارسی و ارتباط مفهوم تقابل با صنایع معنوی و لفظی فارسی برداشته است. هرچند این پژوهش در نمونه‌های تقابلی، سخنی از چگونگی ایفای نقش آنها در خلق معنا ندارد و در نتیجه‌گیری هم به جمله‌ای کوتاه اکتفا کرده است.

مزیت دیگر تبیین مناسب مبانی نظریه، ایجاد بستری برای خلق پرسش‌های پژوهشی است، مثلاً چهری و همکاران (۱۳۹۳) در «تحلیل تقابل و تضادهای واژگانی در شعر سنایی»، درصدد پاسخ به این پرسش ساختارگرایانه برمی‌آیند که وجود تقابل در شعر سنایی به چه دلیل است؟ و ارتباط اجزای متقابل با کل اثر چیست؟ درواقع سؤال‌های این پژوهش بر مبنای دو اصل مهم ساختارگرایی بنا شده که یکی ارتباط عناصر تقابلی یک نظام با یکدیگر و دیگری ارتباط هر عنصر را با کل نظام در خلق معنا را بررسی می‌کند. شاملو و همکاران (۱۳۹۵) نیز در «نگاهی به وصف‌های خاقانی بر پایه نظریه تقابل‌های دوگانه»، هدف تحقیق خود را چگونگی عملکرد تقابل، یعنی تأثیرگذاری تقابل‌های دوگانه در شکل‌گیری محتوای وصف‌های شعر خاقانی ذکر کرده‌اند. البته هر دو تحقیق یادشده علی‌رغم درک درستی که از رابطه متن و نظریه داشتند در طول پژوهش خود از پرسش و هدف اصلی مقاله دور شده و به‌جای ترسیم روند معناسازی از طریق تقابل‌ها صرفاً به ذکر و ریشه‌یابی آنها پرداخته‌اند، این موضوع بیانگر این است که نقل و شرح مبانی و مفاهیم تئوری نظریه تضمین‌کننده اعمال درست آن در تحقیق نیست اما غفلت از این مهم حتماً پژوهش را به بیراهه می‌کشاند. در پژوهش‌هایی که نظریه و مفاهیم آن در ابتدای مسیر تحقیق به‌خوبی تبیین نشده است، پژوهشگر در روند اعمال نظریه بر متن، از مسیر درست منحرف و از مبانی نظریه غافل شده است. این آسیب را در تمام حوزه‌های نقد براساس نظریه می‌توان دید، بالطبع بحث تقابل‌های دوگانه نیز از آن مصون نیست.

داوودی مقدم (۱۳۸۸) در مقاله «سبک‌شناسی حکایت شیخ صنعان از دید تقابل‌نشانه‌ها» علی‌رغم تأکیدی که در عنوان بر «نشانه‌شناسی» داشته است، در خلال تحقیق از مبانی و روش‌های نشانه‌شناسانه استفاده نکرده است. اگرچه جفت تقابل‌های فراوانی را یافته و آنها را از جنبه‌های مختلفی بررسی کرده اما از نظریه کمکی نگرفته است. گفتنی است در مقاله یادشده، نشانه‌شناسی از دیدگاه سوسور تنها در یک پاراگراف توضیح داده شده که در خلال تحقیق از همان نقل‌قول‌ها هم هیچ استفاده‌ای نشده است. در این پژوهش و موارد مشابه آن،

غفلت از مبانی نظریه سبب حصول نتایجی می‌شود که بدون اعمال نظریه‌ای مشخص هم قابل دستیابی‌اند. در ادامه و در بخش «آسیب‌شناسی مقاله‌های حوزه نشانه‌شناسی» درباره این آسیب بسیار مهم توضیح بیشتری خواهیم داد.

استفاده از الگوی ثابت مفاهیم نظری حتی در پژوهش‌هایی که نویسنده رابطه متن و نظریه را به خوبی معین نکرده هم قابل مشاهده است. سهراب‌نژاد (۱۳۹۱) در «تقابل دوگانه نشانه‌ها در داستان ضحاک»، تعاریف مختصر و درعین حال دقیقی از مبانی نظریه ارائه داده که میراث پژوهش‌های قبلی است اما در بخش اعمال نظریه، گسست بین تقابل‌های ذکر شده و نقش آنها در خلق معنی، در متن و نتیجه پژوهش قابل مشاهده است.

البته با دقت در چگونگی نقل مفاهیم تئوری در تحقیقات ابتدایی، متوجه معایبی هم می‌شویم و مهم‌ترین آنها آوردن نظریه‌هایی است که نه تنها جایگاهی در بحث ندارد بلکه به دلیل کثرت مطالب ذهن مخاطب را نیز آشفته می‌کند. برای نمونه طالبیان و همکاران (۱۳۸۸) در «تقابل‌های دوگانه در شعر احمد رضا احمدی» حجم قابل توجهی از تحقیق را به نظریات پیرس^۱ و نشانه‌شناسی اختصاص داده شده و در عمل از آنها بهره‌ای نگرفته‌اند.

۳-۱-۱-۲- بررسی پایبندی یا بی‌اعتنایی به نظریه

هدف از بررسی تقابل‌های دوگانه در نظریه ساختارگرایی، چگونگی ایفای نقش این تقابل‌ها در نظام کلی و ساخت بنیان‌های معنایی در آن نظام است. بارت در اثر مشهور خود، اس/زد^۲ با همین ایده به نقد رمان *سارازین*^۳ می‌پردازد «او نشان می‌دهد که چگونه هر تکه از داستان از طریق تفاوت و اختلاف‌هایش با تکه‌های مجاور اهمیت پیدا می‌کند» (کولی، ۱۳۷۶: ۵۵) و معنای کل متن را شکل می‌دهد. پس آشکارسازی چگونگی نقش تقابل‌ها در شکل‌گیری معنا، مهم‌ترین کاری است که منتقد در این دست پژوهش‌ها باید انجام دهد

رضوانیان (۱۳۸۸) در مقاله «خوانش گلستان سعدی براساس نظریه تقابل‌های دوگانه» ضمن در نظر گرفتن این مهم، به این امر اشاره می‌کند که بهترین روش خلق معنای تعلیمی در حکایات *گلستان* استفاده از تقابل‌های خیر و شر است. نویسنده با بررسی عنصر تضاد چه به‌عنوان آرایه ادبی و چه به‌عنوان عنصری فلسفی در *گلستان*، متن را از جنبه‌های مختلف تقابلی کاویده است و به این نتیجه رسیده که در واقع حکایات سعدی از دو بخش معناشناسانه متفاوت تشکیل شده و معنای اصلی حکایت حاصل تقابل این دو بخش است.

1. Charles Sanders Peirce

2. S/Z

3. Sarrasine

علاوه بر متون تعلیمی، آثار عرفانی نیز ظرفیت مناسبی برای تحلیل از طریق این نظریه را دارند، حیاتی در «بررسی نشانه شناختی عناصر متقابل در تصویرپردازی اشعار مولانا»، با بررسی کردن انواع تقابل‌ها و تحلیل آنها به این نتیجه رسیده که مولانا با رفع ماهیت تقابل‌های دوگانه متداول به نوعی وحدت که سرمنزل غایی عرفا است، رسیده است و این گونه نقش تقابل‌های کشف‌شده را در معناسازی متن بررسی کرده و صراحتاً اشاره می‌کند که «بررسی کارکرد عناصر متقابل در اشعار ادبیات تعلیمی و عرفانی، زمینه‌های شناخت سبک و تفسیر و تأویل متون را هموار می‌کند» (۱۳۸۸: ۱۲). این درحالی است که در اکثر پژوهش‌ها، تنها به نمونه‌های تقابلی اشاره شده است و پیرامون کارکرد تقابل در متن یا اصلاً بحثی نشده یا به اختصار به آن پرداخته شده است.

۳-۱-۱-۲-۱- گزارش و ریشه‌یابی انواع تقابل‌ها

ذکر نمونه‌های تقابلی و بسنده کردن پژوهشگر به نقل آنها، مهم‌ترین آسیب در مقاله‌های تألیفی در حوزه اعمال نظریه تقابل دوگانه دوسوسوری در فارسی است. به طوری که از مجموع ۱۸ مقاله منتشر شده در این موضوع ۷ مقاله به این آسیب گرفتارند. در این مقاله‌ها، پژوهشگران به جای ترسیم چگونگی نقش تقابل‌ها در خلق معنی به گزارش و ریشه‌یابی انواع تقابل‌ها پرداخته و روش و مبانی نظریه اصلی را نادیده گرفته‌اند. برای نمونه کریمی و فومنی در مقاله «بررسی تقابل‌های دوگانه در ساختار نحوی و اندیشه‌گانی غزلیات امیری فیروزکوهی»، حجم زیادی از مقاله را به گزارش تقابل‌ها و ریشه‌های آنها اختصاص داده‌اند. نویسندگان در ریشه‌یابی تقابل‌های موجود در شعر امیری فیروزکوهی تا حدی پیش می‌روند که از اطلاعات زندگی‌نامه‌ای مؤلف هم برای نقد استفاده می‌کنند و چنین می‌نویسند: «اما چه عاملی هستی را در ذهن امیری دوپاره کرده است؟ امیری شاعری است که از بیماری جسمی در عذاب است گویی بیماری با تقدیر و سرنوشت او گره خورده است» (کریمی و فومنی، ۱۳۹۰: ۱۸۹) و در ادامه به این نتیجه می‌رسد که «دنیای امیری به دلیل پیری و بیماری گذشته‌گرا و نوستالژیک است و همه پدیده‌ها را در دو کیفیت مثبت و منفی می‌بیند و این ویژگی سبب شده که شعرش برپایه تقابل دوگانه باشد» (همان: ۱۹۴). بدیهی است که این قسم داوری‌ها نه تنها در نقد و نظریه جدید جایگاهی ندارد، بلکه در نظریه دوسوسور نیز موضوعیتی ندارد.

این رویه در پژوهش‌هایی که نویسندگان عملکرد مناسبی در تفهیم نظریه، پیدا کردن تقابل‌ها و دسته‌بندی آنها دارند نیز اتفاق می‌افتد، برای نمونه در قسمت‌های قبل، پژوهش‌چهری و همکاران (۱۳۹۲) را نمونه قابل قبولی از تبیین مبانی نظریه دانستیم اما این پژوهش هم دچار این آسیب مهم است. نویسندگان در این مقاله تقابل را از دو جنبه مورد بررسی قرار

داده‌اند: یکی ریشه وجود تقابل‌ها و دیگری نقش آنها در القا و خلق معنی. بیشتر حجم مقاله صرف توضیح تقابل‌های دسته اول شده و تقابل‌های دسته دوم بسیار مختصر برگزار شده است. در همین قسمت کوتاه نیز نویسندگان به گزارش تقابل‌ها بسنده کرده و همه آنها را پشت‌سرهم و بدون تفکیک آورده‌اند. دیدیم که تمرکز بر ریشه‌یابی تقابل‌ها سبب انحراف از مبانی نقد و نظریه جدید شده و زمینه را برای ورود اندیشه‌های سنتی در نقد فراهم می‌کند، در این پژوهش نیز هنگامی که نویسندگان به ریشه‌یابی تقابل‌ها پرداخته و حجم زیادی از تحقیق را به آن اختصاص می‌دهند، این آسیب رخ می‌دهد. آنها دو دلیل وجود تقابل در شعر سنایی را این‌چنین می‌دانند: «اولی ویژگی‌های فردی و ذهنی شاعر است یعنی ناخودآگاه فردی سنایی. دومین دلیل نیز ناخودآگاه جمعی و سنت تقابل موجود در هم فرهنگ باستانی ایرانی و هم سنت عرفان فارسی است» (چهری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۵۶). همان‌طور که می‌بینیم دلیل اولی از مقوله نقدهای زندگی‌نامه‌ای و دلیل دومی نیز متعلق به نقدهای روان‌کاوانه و فرهنگی است.

تحقیق شاملو و همکاران (۱۳۹۵) نیز علی‌رغم داشتن مبانی نظری مناسب، پرسش و هدف درست تحقیق، گرفتار این آسیب است. هدف نویسندگان ترسیم چگونگی شکل‌گیری وصف‌ها در شعر خاقانی با استفاده از تقابل‌ها است و بدین منظور، در سرتاسر مقاله، وصف‌های شعر خاقانی و تقابل‌های آن را نقل کرده‌اند و نهایتاً به این نتیجه رسیده‌اند که «شیوه کلی خاقانی در بهره‌گیری از تقابل‌های دوگانه بدین صورت است که او معمولاً در شعر خود ابتدا یک تقابل مرکزی به کار می‌برد و پس از آن سایر تقابل‌ها را در تفسیر و توضیح آن تقابل بیان می‌کند» (شاملو و همکاران، ۱۳۹۵: ۱۳۶)، در صورتی که در خلال مقاله کمتر این روند را نشان داده‌اند.

روحانی و عنایتی قادی‌کلایی، نیز در مقاله «تقابل‌های دوگانه در غزلیات عطار نیشابوری» دقیقاً همین شیوه را پیش گرفته‌اند و پس از گزارش تقابل‌ها به ریشه‌یابی آنها پرداخته و چنین می‌نویسند: «توجه زیاد این شاعر به تقابل به عواملی همچون محیط اجتماع و عصر زندگی او، مضامین عرفانی و صوفیانه، مفاهیم دینی و اخلاقی و... مربوط است» (روحانی و عنایتی قادی‌کلایی، ۱۳۹۵: ۲۲۰).

شریفی ولدانی و میری اصل (۱۳۹۱) نیز در مقاله «بوسه بر روی خداوند»، علی‌رغم کشف و دسته‌بندی تقابل‌های متعدد در ساختار رمان، پیرامون نقش آنها در خلق معنا کمتر سخن گفته و به ذکر نمونه‌های تقابلی بسنده کرده‌اند.

نکته قابل توجه در رابطه با مقاله‌هایی که در این قسمت به آنها اشاره شد، این است که اکثر این پژوهش‌ها در زمینه کشف و گزارش تقابل‌ها بسیار خوب عمل کرده‌اند اما هنگامی که

نوبت به تحلیل عملکرد آنها می‌رسد، اصول نظریه را نادیده می‌گیرند و حتی در مواردی خلاف آن اصول عمل می‌کنند. این موضوع که در اکثر مقاله‌های حوزه نقد و نظریه مشاهده می‌شود، می‌تواند به چند دلیل باشد که عمده آنها عبارتند از: ۱- غلبه اصول و مبانی نقد سنتی و ذوقی در ناخودآگاه منتقد ایرانی، ۲- فقدان آموزش نظریه به شکل عمیق و روش‌مند و در نتیجه عدم درک صحیح از مبانی نظریه، ۳- جذابیت «کشف تقابل‌ها» و آسانی گزارش آنها نسبت به «تحلیل» پیچیده معنا.

۳-۱-۱-۳- تناسب متن با نظریه

رابطه متن و نظریه نیز در روند اعمال نظریه بسیار مهم است برای نمونه دوست‌پرور و همکاران (۱۳۹۵) با در نظر گرفتن این مهم، به بررسی تقابل‌های دوگانه در بهارستان پرداخته‌اند. در نگاه اول نیز می‌توان این هماهنگی بین متن و نظریه را دید زیرا اگر بهارستان جامی را یک نظام تصور کنیم، روضه‌های هشت‌گانه را می‌توان عناصر اصلی نظام کلی و حکایات و واژگان موجود در آن حکایات را به ترتیب نظام‌های و زیرنظام‌های بعدی دانست. در این مقاله هرچند به‌طور مستقیم به این روش کار اشاره نشده ولی نویسندگان از همین شیوه بهره جسته‌اند. از امتیازات دیگر این مقاله نیز می‌توان به تطبیق یافته‌های نویسندگان با نظر متفکران اصلی حوزه ساختارگرایی در خلال متن و به فراخور موضوع، اشاره کرد. این هماهنگی در تطبیق یافته‌ها نویسنده و مفاهیم نظریه را می‌توان حاصل انباشت تجربه در نقد و نظریه فارسی دانست.

آسیب مهمی که در اثر نادیده گرفتن رابطه متن و نظریه در تحقیق‌ها مشاهده می‌شود، تقدم نظریه بر متن است، به این صورت که منتقد ابتدا نظریه را انتخاب و سپس آن را بر متن تحمیل می‌کند در حالی که روند درست، کاملاً برعکس است و باید با در نظر گرفتن شرایط متن، نظریه متناسب را انتخاب کرد. این شرایط منجر به غلبه نظریه بر متن شده و منتقد را مجبور به سازگاری متن با نظریه می‌کند. البته با پیشرفت فهم نظریه در فارسی، این مشکل تا حدودی برطرف می‌شود، برای نمونه در پژوهشی که در ابتدای این بخش بررسی کردیم، نویسندگان با علم به این موضوع از بررسی کردن یکی از روضه‌ها صرف نظر کرده، علت آن را چنین نوشته‌اند: «روضه هفتم از آنجاکه تذکره‌نویسی است و مباحث دیالکتیکی که بیشتر روضه‌های بهارستان را شکل می‌بخشد رنگ می‌بازد و اگر در سطح واژگان تضادی دیده می‌شود در ابیاتی است که جامی به‌عنوان شاهدمثال از شاعران نقل قول می‌کند» (دوست‌پرور و همکاران، ۱۳۹۵: ۹۷). شایان ذکر است که این آسیب در مقاله‌هایی که با موضوع تقابل نوشته

شده‌اند کمتر دیده می‌شود و بیشتر در حیطه «نشانه‌شناسی دوسوسوری» قابل مشاهده هستند که در بخش‌های بعدی به تفصیل به آن خواهیم پرداخت.

۳-۱-۱-۴- کاستی‌های ترجمه در برگردان مبانی نظری

همان‌طور که در ابتدای این بخش گفتیم، در برخی پژوهش‌های فارسی پیرامون تقابل‌های دوگانه، مفهوم «تقابل» با «تضاد»، یکسان انگاشته می‌شود که آسیبی بسیار مهم است. باید به این نکته توجه داشت معنای مد نظر دوسوسور از اصطلاحاتی که در نظریه خود به کار می‌برد، با آنچه در زبان فرانسوی مسبوق بوده است، متفاوت است (نک. بویساک: ۱۳۹۵: ۳۸) و همین امر ترجمه این اصطلاحات برای زبان دیگر را به شدت سخت و حتی غیرممکن می‌کند، به گونه‌ای که برخی مفاهیم کلیدی نظریه، همچون *signified* و *signifier*، در فارسی، به صورت معادل‌هایی با ساحت‌های معنایی، فرهنگی و ادبی متفاوت و به ترتیب ارزش، دال و مدلول، ترجمه شده‌اند. همین امر سبب می‌شود که در پژوهش‌های زیادی بررسی تقابل‌ها، تنها به گزارش واژگان متضاد محدود شود. برای نمونه اماسی و مروانه (۱۳۹۶) علی‌رغم اینکه در پژوهش خود درباره اصطلاح «تقابل» و تعریف آن در منابع مختلف سخن گفته‌اند، در عمل، مقاله «تقابل؛ ویژگی سبکی خاقانی شروانی» را به سیاه‌ای از تضادهای واژگانی تبدیل کرده و در مورد چگونگی خلق معنا از رهگذر تقابل چیزی ننوشته‌اند و روشی ساختارگرایانه پیش نگرفته‌اند. البته بررسی این آسیب نیاز به مجال بیشتری دارد و باید انواع مکاتب نقد و نظریه از این نگاه بررسی شوند؛ که این می‌تواند موضوع پژوهشی جداگانه باشد.

۳-۲- اعمال دیگر مفاهیم دوسوسوری در نقد ادبی

بخش کوچک‌تری از مقالات مرتبط با اندیشه دوسوسور، در موضوعات دیگری تألیف شده‌اند که به ترتیب عبارتند از: الف- شش مقاله درباره تطبیق آرای دوسوسور و متفکرین فارسی؛ ب- سه مقاله درباره نشانه‌شناسی برمبنای اندیشه‌های دوسوسور؛ ج- دو مقاله درباره اعمال هم‌نشینی و جان‌نشینی.

الف- در این دسته از مقاله‌ها، پژوهشگران با دقت در آثار شعرای فارسی، شیوه برخورد آنان با زبان را بررسی کرده و اشتراکات آن با روش دوسوسور را سنجیده‌اند. این پژوهش‌ها به بررسی اشتراکات نظریه زبانی دوسوسور و افرادی چون ناصر خسرو، مولوی، ابن‌خلدون و شمس تبریزی می‌پردازند. مثلاً طاهری، در پژوهشی که پیرامون واکاوی ماهیت زبان در نظریه مولوی انجام داده، با آگاهی از پیشینه پژوهشی این موضوع اذعان دارد که «هدف اصلی این نوشتار بیان و ادعای این‌همانی علمی نظریه‌های مولوی با اندیشه‌های دانشمندان جدید

غربی نیست» (۱۳۹۵: ۸۵) و به یکی از مهم‌ترین آسیب‌های این حوزه؛ یعنی عدم توجه به زمینه فکری متن و نظریه و این‌همان‌سازی (همان: ۸۴) اشاره می‌کند. این برخورد با متن در ابتدای مقاله نوید پژوهشی آگاهانه و بالغ را به خواننده می‌دهد. نکته قابل توجه این است که تنها بخشی از این پژوهش به نظریه دوسوسور اختصاص یافته است و نویسنده با بررسی آرای مولانا پیرامون زبان به این نتیجه می‌رسد که مفهوم ماهیت اختیاری (قراردادی) زبان که توسط دوسوسور مطرح شده است بسیار با ایده مولانا در استفاده از زبان برای انتقال مفاهیم عرفانی «نزدیک» است. سایر پژوهش‌های این حوزه بیشتر گرفتار آسیب این‌همان‌سازی هستند.

ب- همه مقاله‌هایی که در موضوع نشانه‌شناسی دوسوسوری نوشته شده‌اند، به بررسی شعر سهراب اختصاص یافته است. همان‌طور که گفتیم یکی از مسائل مهمی در به‌کارگیری نظریه غربی، رعایت تناسب متن و نظریه و استفاده درست و به‌جای نظریه است. زهره‌وند و مسعودی، در «نشانه‌های کیهانی در شعر و نقاشی سهراب سپهری»، به خوبی این موضوع را رعایت و در بخش‌های مختلف از تحقیق خود از نظریه‌های متفاوتی به فراخور متن استفاده کرده‌اند. دلیل این امر نیز بررسی شعرهای متفاوتی از سهراب است که هر کدام را می‌توان با استفاده از نظریه‌ای جدا بررسی کرد. برای نمونه نویسندگان در جایی که نظام تقابلی نقشی در ساختن معنا ندارند از نظریه‌ای دیگر استفاده کرده و چنین می‌نویسند: «زاین‌رو درک معانی یا از نظام تقابل‌ها سرچشمه می‌گیرد یا از راه قیاس و بیان استعاری و مجازی. می‌دانیم که وقتی میان دو مدلول نامربوط ارتباطی معنایی برقرار شود با استعاره سروکار داریم» (زهره‌وند و مسعودی، ۱۳۹۲: ۱۴۳). از این‌رو ادامه بررسی خود را براساس نظریه استعاره مفهومی لیکاف^۱ و جانسون^۲ صورت می‌دهند و در شعری دیگر نیز از نظریه سفر قهرمان^۳ یونگ^۴ برای نقد شعری دیگر استفاده می‌کنند.

آسیب دیگری که در اثر عدم ارتباط متن با نظریه رخ می‌نماید، استفاده از نظریه غربی به صورت تزئینی در تحقیق است. به این صورت که منتقد تنها از نظریه در عنوان و گاهی مقدمات تحقیق خود سخن به میان آورده و در خلال مقاله نه از روش نظریه پیروی کرده و نه مفاهیم را مطابق با تعاریف اصلی آنها در نظریه اصلی به کار می‌برد. برای نمونه در دو پژوهشی که با موضوع یکسان در «نشانه‌شناسی طبیعت در شعر سهراب» توسط سبهبانی و ویسی

1. George Lakoff
2. Mark Johnson
3. hero's journey
4. Carl Jung

(۱۴۰۱) و ویسی و پروین (۱۴۰۲) نوشته شده است، نویسندگان هر دو مقاله در طول تحقیقات خود به نتایجی دست یافته‌اند که یافته پژوهش‌های دیگری است، پژوهش‌هایی که حتی از نقد و نظریه در آنها استفاده نشده است. این امر سبب شده است تا تحقیق مذکور نه تنها نوآوری نسبت به پژوهش‌های پیشین خود نداشته باشد، بلکه برطبق نظریه دوسوسور هم نباشد. این مورد را می‌توان در بخش‌های بررسی عناصر و حتی نتیجه تحقیق نیز دید. نویسندگان در قسمت نتیجه این‌طور می‌نویسند:

«استفاده از نشانه‌های عناصری همچون جغد و جنگل مشخص می‌نماید که این شاعر به‌شکلی شخصیت درون‌گرا دارد که گاه به سکوت و تنهایی گراییده و گاه با امید به آینده نظر می‌نماید و در این راستا نتایج این پژوهش با نتایج پژوهشگرانی چون عبدی و احمدی ازندریانی، همگرایی دارد؛ اگرچه پژوهش آنان فاقد مبنای نظری بوده است» (ویسی و پروین، ۱۴۰۲: ۳۲۱).

می‌بینیم که منتقدان حاصل کار خود را با تحقیقی که «فاقد مبنای نظری بوده» راستی‌آزمایی کرده‌اند.

آسیب دیگری که در اثر در نظر نگرفتن رابطه متن و نظریه گریبان منتقد را می‌گیرد، پوشاندن لباس نظریه بر تن مباحث مختلف و تقلیل مفاهیم نظریه است. گاهی منتقدین بدون در نظر گرفتن تفاوت ماهوی مفاهیم مطرح شده در نظریه و متن و صرفاً به‌دلیل شباهت ظاهری، آن مفاهیم را عین هم در نظر می‌گیرند. درواقع منتقد با تقلیل مفاهیم نظری، متن و نظریه را به جرح و تعدیل سازگار می‌کند. دیدیم که در مبحث تقابل دوگانه منتقد فارسی مفهوم تقابل دوگانه را تا حد تضاد بین واژگان تقلیل داده است و در نهایت به همان نتیجه‌ای رسیده که علمای بلاغی در قرن‌های قبلی رسیده‌اند. در حیطه نشانه‌شناسی هم شرایط به همین صورت است. برای نمونه سبهبانی و ویسی، در پژوهش خود و در تحلیل نشانه‌ی «آب» چنین می‌نویسند: «واژه آب، در شعر سبهباب، نشانه نور و روشنی است و به‌طور معمول با زندگی که رمز تعالی است، آمیخته شده است و در راستای معناسازی نشانه‌ای پیرس معنای جدیدی خلق کرده است» (۱۴۰۱: ۳۰۸). نویسندگان تنها به ذکر اینکه «آب، نشانه نور و روشنی» است بسنده کرده و بلافاصله گفته‌اند که طبق نظریه پیرس این نشانه تحلیل شده است اما نتیجه این نوع تحلیل (بدون بررسی انواع نشانه از دید پیرس^۱) چه فرقی با مفاهیم موجود در بلاغت سنتی، مثل «استعاره» یا «مجاز» دارد؟ طبیعتاً روش درست این

است که با پیاده‌سازی و اعمال مدل پیشنهادی پیرس یا سوسور به چگونگی ایفای نقش این دال بپردازیم.

ج- هیچ پژوهشی به‌طور کامل به بررسی هم‌نشینی و جانیشینی نپرداخته و از میان همه مقالات، تنها دو اثر یکی در بررسی شعر فروغ و دیگری در بررسی رمان ده نقر قزلباش در بخش‌هایی از این شیوه در بررسی زبانی استفاده کرده‌اند: قاری و عالی‌پور (۱۳۹۲)، در «بررسی جنبه‌های رتوریک و زیبایی‌شناسی شعر فروغ فرخزاد»، هم‌نشینی و جانیشینی را در راستای کشف جنبه‌های بلاغی نوین شعر، بررسی کرده‌اند. این پژوهش فاقد تعریفی از مبانی نظری در پژوهش است. عدم توجه به پیشینه پژوهشی در زمینه نظریه سبب نادیده گرفتن مبانی ساختارگرایی در این مقاله شده است (مقاله مذکور پیشینه پژوهشی ندارد). طبیعتاً این فهم اشتباه نظریه منجر به نتیجه‌گیری اشتباه نیز شده است به‌طوری‌که نویسندگان در پایان مقاله به این نتیجه رسیده‌اند که: «شعرهای او [فروغ فرخزاد] نوعی از شعر به‌اصطلاح جوششی هستند که زاییده ساختار ذهنی به مفهوم مدرن نقد ساختارگرایی و زاییده تخیل اویند» (قاری و عالی‌پور، ۱۳۹۳: ۱۷۶) همان‌طور که در بخش‌های قبل گفتیم، پرداختن به جنبه‌های فردی و تخیلی شعر و ارتباط آن با ساختار ذهنی شاعر، با اصول بنیادی ساختارگرایی که به تحلیل ساختارهای زبانی و روابط معنایی توجه دارد، هم‌خوانی ندارد.

مختاری و پورعلی، نیز در «بررسی سطح زبانی رمان ده نقر قزلباش نوشته حسین مسرور از منظر سوسور» با این دو مفهوم دوسوسوری بسیار سطحی برخورد کرده‌اند و چنین می‌نویسند:

«روایت به‌طور کامل در محور هم‌نشینی یا مجاورت اتفاق می‌افتد؛ به‌عنوان مثال: وقتی کلمه استکان آورده می‌شود کلمه نعلبکی را در مجاورت خود ایجاد کرده، کلمه نعلبکی بالطبع کلمه میز و این سه کلمه کلمه قهوه‌خانه را اراده می‌کنند» (۱۴۰۰: ۳۳۱).

این درحالی است که مفهوم هم‌نشینی دوسوسوری در تحلیل ساختارگرایانه به بررسی روابط بین عناصر مختلف روایت کمک می‌کند و به فهم بهتر ساختار و سازمان‌دهی روایت‌ها منجر می‌شود و این موضوع باید در سطح کل نظام بررسی شود. روایت‌شناسان ساختارگرا مانند تودوروف و ژنت نیز با الگوی قرار دادن این ایده نظرات خود را مطرح کردند (نک. ایگلتون، ۱۳۶۸: ۱۴۴-۱۴۷). نویسندگان در هیچ‌کدام از این قسمت‌های مقاله سعی در بررسی چگونگی نقش‌آفرینی این عناصر در کل رمان (به‌عنوان نظام) نداشته‌اند.

۴- نتیجه‌گیری

حضور دوسوسور در فارسی از دهه ۱۳۴۰ با آثار تألیفی و ترجمه‌ای آغاز شد و در دهه‌های بعد با پژوهش‌های زبان‌شناسی و نظریه ادبی گسترش یافت. افزایش ترجمه منابع، به‌ویژه ترجمه صفوی از دو اثر مهم در شرح و معرفی آرای دوسوسور، در دهه ۱۳۸۰، زمینه مناسبی برای کاربرد اندیشه‌های دوسوسور در متون فارسی فراهم کرد. پژوهشگران فارسی‌زبان آرای فردینان دوسوسور را در چهار حوزه «تقابل‌های دوگانه»، «نظریه زبانی»، «نشانه‌شناسی» و «هم‌نشینی و جانمایی» بر آثار ادبیات فارسی اعمال کرده‌اند. بیشترین تمرکز در میان این حوزه‌ها بر تقابل بوده است.

اگرچه پژوهش‌های موجود دارای امتیازهایی چون اختصاص بخش‌های قابل توجه به مبانی نظری و فراهم آوردن الگویی منسجم نظری برای پژوهش‌های بعدی هستند که این موارد زمینه‌ساز درک نسبی رابطه بین نظریه و متن است، اما آسیب‌های مکرری نیز در مقاله‌های این حوزه دیده می‌شود. این آسیب‌ها عبارتند از: ۱- نقل مباحث نظری بی‌ارتباط به موضوع تحقیق، ۲- غفلت از پیشینه نظری بحث، ۳- کاستی‌های ترجمه، ۴- این‌همانی‌سازی مفاهیم غربی با دیدگاه‌های شاعران و نویسندگان کلاسیک که بیشتر در زمینه نظریه زبانی رخ می‌دهد، ۵- عدم پایبندی به نظریه و مفاهیم آن که منجر به تمرکز صرف بر ریشه‌های تقابل به جای تحلیل عملکرد آنها در ساخت معنا می‌شود و ۶- عدم تناسب متن و نظریه که سبب تقلیل‌گرایی، استفاده از نظریه به صورت تزینی، تحمیل نظریه بر متن و پوشاندن لباس نظریه بر مفاهیم مختلف می‌شود.

با این‌همه، می‌توان گفت که پس از حدود شصت سال کوشش مستمر و پرفرازونشیب و با در دست داشتن مجموعه منابع اصلی، کتاب‌های ترجمه‌شده در شرح و تفسیر اندیشه‌های دوسوسور اکنون خواننده ایرانی فرصت دارد که با سهولت بیشتری به عمق اصول و نظریات دوسوسور دست بیابد و با دقت بیشتر شیوه‌های اعمال آن را در زمینه نقد آثار زبان و ادبیات فارسی، تشخیص دهد.

پی‌نوشت

۱- زمردیان در این مقاله به معرفی آرای دوسوسور براساس منابع اصلی و مهم آن زمان پرداخت کرده است. این منابع عبارت بودند از: Cours de linguistique générale از دوسوسور، Ferdinand de Saussure اثر ژرژ مونیه، Des grands courants de la linguistique moderne از موريس لروی و

Problèmes et méthodes de la linguistique از والتر وارتبورگ. قابل توجه اینکه از چهار اثر مذکور، تاکنون، تنها دوره زبان‌شناسی عمومی به فارسی ترجمه شده است. Cours de linguistique générale از دوسوسور، Ferdinand de Saussure اثر ژرژ مونیسه، Des grands courants de la linguistique moderne از موريس لروی و Problèmes et méthodes de la linguistique از والتر وارتبورگ. قابل توجه اینکه از چهار اثر مذکور، تاکنون، تنها دوره زبان‌شناسی عمومی به فارسی ترجمه شده است.

۲- برای آگاهی بیشتر، نک. جان لاتز، ۱۳۴۹: ۳۹-۵۹؛ پوتر، ۱۳۴۹؛ میلانین، ۱۳۵۵: ۳۰-۴۷؛ معصومی همدانی، ۱۳۵۵: ۵۶-۶۱ و تکمیل همایون، ۱۳۵۵.

۳- برای آگاهی بیشتر، نک. گفت‌وگو با دکتر کورش صفوی درباره زبان‌شناسی و یاکوبسن، ۱۳۷۷؛ گفتگو با دکتر کورش صفوی استاد دانشگاه علامه طباطبایی، ۱۳۷۸ و کلاسیک‌های زبان‌شناسی، ۱۳۷۹.

۴- مهم‌ترین این آثار عبارتند از: ساختار و هرمنوتیک (احمدی، ۱۳۸۰)، ساختارگرای، پساساختارگرایی و مطالعات ادبی (سجودی، ۱۳۸۰)، ساختارگرای و نقد ساختاری (امامی، ۱۳۸۲)، درآمدی تاریخی بر نظریه ادبی: از افلاتون تا بارت (هارلند، ۱۳۸۲)، مبانی نظریه ادبی (برتنز، ۱۳۸۲)، درس‌نامه نظریه و نقد ادبی (گرین و لیبهان، ۱۳۸۳)، ساختارگرایی و حوزه زبان‌شناسی (خائفی و دبیر، ۱۳۸۴)، ساختارگرایی (پیاز، ۱۳۸۴)، دانش‌نامه نظریه‌های ادبی معاصر (مکاریک، ۱۳۸۴)، درآمدی بر نظریه‌ها و روش‌های نقد ادبی (برسler، ۱۳۸۶)، مبانی نشانه‌شناسی (چندلر، ۱۳۸۶)، بوطیقای ساختارگرا (کالر، ۱۳۸۷)، درس‌نامه نظریه ادبی (کلیگز، ۱۳۸۷)، نظریه‌های نقد ادبی معاصر (تایسن، ۱۳۸۷)، مکاتب زبان‌شناسی نوین در غرب (سورن، ۱۳۸۸)، ساختارگرایی و پساساختارگرایی (استوارت، ۱۳۸۸)، درآمدی بر نظریه ادبی جدید و ادبیات کلاسیک (اشمیتس، ۱۳۸۹) و نیز نظریه‌های ادبیات و نقد (موران، ۱۳۸۹).

۵- آثار دیگری که در این زمان بخشی از آن به شرح افکار دوسوسور اختصاص یافته بود نیز عبارتند از: زیبایی‌شناسی و نقد (علایی، ۱۳۹۰)، بعد از نقد نو (لنترچیا، ۱۳۹۱)، نظریه ادبی (کارتز، ۱۳۹۱)، ساختارگرای و نشانه‌شناسی (هاوکس، ۱۳۹۴)، ساختارگرایی و پساساختارگرایی (دی‌پالمر، ۱۳۹۵)، آشنایی با معنی‌شناسی ساختارگرا (گندم‌کار، ۱۳۹۶)، روایت فلسفی ساختارگرایی و پساساختارگرایی (خبازی و سبطی، ۱۳۹۸)، آشنایی با نظریه‌های ادبی (صفوی، ۱۳۹۸)، ساختارگرایی چیست (آلتوسر و دلوز، ۱۴۰۰)، نگاهی تازه به نظریه ادبی (امن‌خانی، ۱۴۰۰)، مفاهیم بنیادی نظریه ادبی (ولفریز و دیگران، ۱۴۰۱)، نظریه ادبیات و مکتب‌های نقد ادبی (شایگان‌فر، ۱۴۰۲).

منابع

- احمد حمه‌امین، باخان؛ علی اکبری، نسرین و رجبی، عرفان. (۱۳۹۹). «بررسی نقد و نظریه ساختارگرایی در مقالات مجله‌های نقد ادبی و زانکوی سلیمانیه». *فنون ادبی*، ۳ (۳۲)، ۱۷۳-۱۹۰. اخوت، احمد. (۱۳۷۱). *دستور زبان/دستان*، اصفهان: فردا.
- استروس، کلود لوی. (۱۳۷۳). «بررسی ساختار اسطوره». ترجمه بهار مختاریان و فضل‌الله پاکزاد. *ارغنون*، (۴)، ۱۳۵-۱۶۰.
- استراوس، کلود لوی. (۱۳۸۰). *اسطوره و تفکر مدرن*، ترجمه فاضل لاریجانی و علی جهان‌پولاد. تهران: فرزانه روز.
- اسکولز، رابرت. (۱۳۷۹). *درآمدی بر ساختارگرایی در ادبیات*، ترجمه فرزانه طاهری. تهران: آگاه.
- افشاری، نرگس و پارسا نسب، محمد، عبداللهیان، حمید و عباسی، حبیب‌الله (۱۳۹۷). «نقد کاربست ساختارگرایی تکوینی گلدمن بر رمان‌های فارسی». *نقد و نظریه ادبی*، ۳ (۵)، ۵-۱۹.
- امامی، نصرالله و مراونه، نعیم. (۱۳۹۶). «تقابل؛ ویژگی سبکی خاقانی شروانی». *پژوهش‌های نثر و نظم فارسی*، (۱)، ۱۱-۴۷.
- امن‌خانی، عیسی. (۱۳۹۵). «نقد نظریه‌زدگی: کاربست نادرست نظریه‌ها با تأکید بر مقالات مربوط به آراء باختین». *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، (۴۰)، ۱۵۵-۱۸۵.
- امن‌خانی، عیسی. (۱۳۹۶). «اقتدار نظریه در پژوهش‌های ادبی معاصر». *نقد ادبی*، ۱۰ (۳۸)، ۹۷-۱۲۰.
- امن‌خانی، عیسی. (۱۳۹۸). «تقلیل نظریه‌های پسامدرن در پژوهش‌های ادبی معاصر». *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی*، ۳ (۶۷)، ۱-۲۳.
- امن‌خانی، عیسی و علی‌مددی، مونا. (۱۳۹۱). «درد یا درمان؛ آسیب‌شناسی کاربرد نظریه‌های ادبی در تحقیقات معاصر». *پژوهش‌های ادبی*، ۹ (۳۶ و ۳۷)، ۵۱-۷۶.
- ایگلتون، تری. (۱۳۶۸). *پیش‌درآمدی بر نظریه ادبی*، ترجمه عباس مخبر. تهران: مرکز.
- باطنی، محمدرضا. (۱۳۴۹). *زبان و تفکر*، تهران: زمان.
- باطنی، محمدرضا. (۱۳۵۴). *مسائل زبان‌شناسی نوین*، تهران: آگاه.
- برتنس، هانس. (۱۳۹۴). *مبانی نظریه ادبی*، ترجمه محمدرضا ابوالقاسمی. تهران: ماهی.
- بویساک، پل. (۱۳۹۵). *سوسور: راهنمایی برای سرگشتگان*، ترجمه محمدامین شاکری. تهران: یک فکر.
- بهفر، مهری. (۱۳۸۹). «ناسازگاری نظریه با نوع ادبی». *نقد ادبی*، ۳ (۱۰)، ۲۰۵-۲۱۱.
- پوتر، سیمون. (۱۳۴۹). «زبان و فکر». ترجمه فریدون سالک و نادر ابراهیمی. *فرهنگ و زندگی*، (۲)، ۱۱۳-۱۰۹.
- تکمیل‌همایون، ناصر. (۱۳۵۵). «گفتاری در جامعه‌شناسی زبان». *فرهنگ و زندگی*، (۲۱ و ۲۲)، ۶۲-۸۹.
- تولان، مایکل. (۱۳۸۶). *روایت‌شناسی*، ترجمه فاطمه علوی و فاطمه نعمتی. تهران: سمت.
- ثمره، یدالله. (۱۳۹۳). *آواشناسی زبان فارسی*، تهران: سمت.

- چهری، طاهره و سالمیان، غلامرضا و گلدره، سهیل. (۱۳۹۲). «تحلیل تقابل و تضادهای واژگانی در شعر سنایی». *پژوهش‌های ادب عرفانی*، ۷(۲۵)، ۱۴۱-۱۵۸.
- حسن پور، هیوا و حسینی، بشری و گنجی، نگین. (۱۴۰۰). «نظریه و متن ادبی». *جستارهای نوین ادبی*، ۵۴(۲۱۵)، ۱۱۷-۱۳۷.
- حسینی، روح‌الله و محمدزاده، اسدالله. (۱۳۸۵). «بررسی ساختار تقابل رستم و اسفندیار در شاهنامه بر اساس نظریه تقابل لوی استروس». *پژوهش زبان‌های خارجه*، ۱۱(۳۱)، ۴۳-۶۴.
- حیاتی، زهرا. (۱۳۸۸). «بررسی نشانه‌شناختی عناصر متقابل در تصویرپردازی اشعار مولانا». *نقد ادبی*، ۲(۶)، ۲۴-۷.
- دوست‌پرور، مسعود و جمالی، عاطفه و شریفیان، مهدی. (۱۳۹۵). «تقابل‌های دوگانه در بهارستان جامی». *پژوهش‌های ادبی*، ۱۳(۵۳)، ۸۱-۱۰۰.
- دهقان‌زاده، محمدرضا و روحانی‌نیا، محسن. (۱۳۹۶). «آسیب‌شناسی مبانی معرفت‌شناسی نظریه‌پردازی نقد ادبی در زبان فارسی». *تحقیقات جدید در علوم انسانی*، ۳(۲۳)، ۲۹-۵۳.
- رزمی، محمد و پورنامداریان، تقی. (۱۴۰۳). «نقد کاربست نظریه ساختارگرایی بر متون کهن فارسی». *سیک‌شناسی نظم و نثر فارسی*، ۱۷(۹۵)، ۱۳۵-۱۷۵.
- رضوانی، سعید. (۱۳۹۰). «دو سوءتفاهم در بحث نظریه‌های ادبی». *نامه فرهنگستان*، ۱۲(۴۷)، ۴۳-۵۳.
- رضوانیان، قدسیه. (۱۳۸۸). «خوانش گلستان سعدی براساس نظریه تقابل‌های دوگانه». *ادب فارسی*، ۱(۲)، ۱۳۵-۱۲۳.
- روحانی، مسعود و عنایتی‌قادیکلایی، محمد. (۱۳۹۵). «تقابل‌های دوگانه در غزلیات عطار نیشابوری». *زبان و ادبیات فارسی*، ۲۴(۸۱)، ۲۰۱-۲۲۱.
- زهره‌وند، سعید و مسعودی، مرضیه. (۱۳۹۲). «نشانه‌های کیهانی در شعر و نقاشی سهراب سپهری». *جستارهای نوین ادبی*، ۴۶(۱۸۰)، ۱۲۵-۱۵۸.
- سبهبانی، ثریا و ویسی، الخاص. (۱۴۰۱). «کارکرد نشانه‌شناختی عناصر و جانداران طبیعت در شعر سپهری باتکیه بر رویکرد سوسور و پیرس». *زبان‌شناخت*، ۱۳(۲)، ۲۹۹-۳۲۴.
- سلطانی، بهروز و رضی، احمد و نیکویی، علیرضا. (۱۳۹۹). «مواجهه در (غیاب!)؛ اصول اساسی دیالوگ میان نظریه‌های ادبی نامتجانس». *نقد و نظریه ادبی*، ۵(۱۰)، ۲۰۲-۱۸۱.
- شاملو، اکبر و سالمیان، غلامرضا و خانی، نسرین. (۱۳۹۵). «نگاهی به وصف‌های خاقانی برپایه نظریه تقابل‌های دوگانه». *زبان و ادب فارسی*، ۶۹(۲۳۳)، ۱۲۳-۱۳۹.
- شریفی‌ولدانی، غلامحسین و میری‌اصل، کلثوم. (۱۳۹۱). «بوسه بر روی خداوند (بررسی تقابل‌های دوگانه در رمان روی ماه خداوند را ببوس)». *شعرپژوهی*، ۲(۱۲)، ۱۲۹-۱۵۰.
- صفوی، کورش. (۱۳۷۷). «گفت و گو با دکتر کورش صفوی درباره زبان‌شناسی و پاکوبسن». *کتاب ماه ادبیات*، ۱۰(۱)، ۱۲-۱۳.

- صفوی، کورش. (۱۳۷۸). «گفتگو با دکتر کوروش صفوی استاد دانشگاه علامه طباطبایی». نامه فرهنگ، (۳۴)، ۳۶-۳۹.
- صفوی، کورش. (۱۴۰۰). *آشنایی با نظریه‌های نقد ادبی*، تهران: علمی.
- طاهری، قدرت‌الله. (۱۳۹۵). «ماهیت زبان و محدودیت‌های آن در نظریه مولوی». *پژوهش‌های ادبی*، ۱۳ (۵۱)، ۸۶-۶۱.
- عبیدی‌نیا، محمد امیر و دلایی‌میلان، علی. (۱۳۸۷). «بررسی تقابل‌های دوگانه در ساختار حدیقه سنایی»، *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، (۱۳)، ۲۵-۴۲.
- عاملی‌رضایی، مریم. (۱۳۹۱). «خاستگاه فلسفی نظریه جامعه‌شناسی ادبی آسیب‌شناسی به‌کارگیری آن در متون ادبی فارسی». *پژوهش‌های ادبی*، ۹ (۳۶ و ۳۷)، ۱۴۷-۱۶۴.
- غلامی، مجاهد. (۱۴۰۲). «گونه‌شناسی نظریه‌های ادبی». *فنون ادبی*، ۱۵ (۴۳)، ۱۵-۳۴.
- قاری، محمدرضا و عالی‌پور، کامین. (۱۳۹۲). «بررسی جنبه‌های رتوریک و زیبایی‌شناسی شعر فروغ فرخزاد». *زیبایی‌شناسی ادبی*، ۴ (۱۷)، ۱۵۵-۱۷۸.
- کالر، جانان‌تان. (۱۳۸۰). *فردینان دوسوسور*، مترجم کورش صفوی. تهران: هرمس.
- کریمی، احمد و رضایی‌فومنی، سهیلا. (۱۳۹۰). «بررسی تقابل‌های دوگانه در ساختار نحوی و اندیشگانی غزلیات امیری فیروزکوهی». *ادبیات فارسی*، (۳۲)، ۱۶۹-۱۹۵.
- کولی، میسن. (۱۳۷۶). *رولان بارت*، ترجمه خشایار دیهیمی. تهران: نسل قلم.
- مانفرد، بی‌پرویش. (۱۳۵۵). *زبان‌شناسی جدید*، ترجمه محمدرضا باطنی. تهران: آگاه.
- لاتز، جان. (۱۳۴۹). «زبان و انسان». ترجمه فریدون بدره‌ای، فرهنگ و زندگی، (۲)، ۳۹-۵۹.
- محسنی، مرتضی؛ حق جو، سیاوش و حقیقی، مرضیه. (۱۳۹۲). «سریوبلی؛ زندانی تقابل‌های دوگانه: بررسی تقابل‌های دوگانه در منظومه خانه سریوبلی اثر نیما یوشیج». *پژوهش زبان و ادبیات فارسی*، (۳۱)، ۱۳۱-۱۶۱.
- محمدی‌کله‌سر، علی‌رضا. (۱۳۹۷). «نقد کاربرد نظریه ادبی در مقالات پژوهشی». *نقد ادبی*، ۱۱ (۴۲)، ۱۴۹-۱۷۲.
- محمدی‌کله‌سر، علی‌رضا. (۱۴۰۱). «کاربرد نظریه ادبی؛ نگاهی انتقادی به آراء کورش صفوی». *ادب فارسی*، ۱۲ (۲۹)، ۲۴-۴۰.
- مختاری، مسروره و پورعلی، سعید. (۱۴۰۰). «بررسی سطح زبانی رمان ده نفر قزلباش». *مطالعات شهریارپژوهی*، ۸ (۳۱)، ۳۲۳-۳۴۰.
- معصومی‌همدانی، حسین. (۱۳۵۵). «فرهنگ و زبان». فرهنگ و زندگی، (۲۱ و ۲۲)، ۵۶-۶۱.
- میلانیان، هرمز. (۱۳۵۵). «درست و غلط در زبان از دیدگاه زبان‌شناسی». فرهنگ و زندگی، (۲۱ و ۲۲)، ۳۰-۴۷.

- میلانیان، هرمز. صفوی، کورش. (۱۳۷۹). «کلاسیک‌های زبان‌شناسی». کتاب ماه ادبیات و فلسفه، (۳۵)، ۴-۱۵.
- نبی‌لو، علی‌رضا. (۱۳۹۲). «بررسی تقابل‌های دوگانه در غزل‌های حافظ». زبان و ادبیات فارسی، ۲۱، (۷۴)، ۶۹-۹۲.
- نجفی، ابوالحسن. (۱۳۵۸). مبانی زبان‌شناسی و کاربرد آن در نقد فارسی. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی.
- ویسی، الخاص و پروین، ناهید. (۱۴۰۲). «خلاقیت ادبی در کاربرد عناصر و نشانه‌های طبیعت در شعر سپهری باتکیه بر رویکرد سوسور و پیرس». زبان و ادبیات فارسی، ۱۴ (۳۴)، ۱۶۳-۱۸۴.
- هال، رابرت اندرسون. (۱۳۵۵). زبان و زبان‌شناسی، ترجمه محمدرضا باطنی. تهران: فرانکلین.
- هاوکس، ترنس. (۱۳۹۴). ساخت‌گرایی و نشانه‌شناسی، ترجمه مجتبی پردل. مشهد: ترانه.

روش استناد به این مقاله:

خدای، محمد و امینی، محمدرضا. (۱۴۰۴). «بررسی و نقد پذیرش و اعمال اندیشه‌های دوسوسور در نقد ادبی فارسی». نقد و نظریه ادبی، ۲۱ (۲): ۱۷۹-۲۰۶. DOI: 10.22124/naqd.2025.31561.2742

Copyright:

Copyright for this article is retained by the author(s), with first publication rights granted to *Naqd va Nazaryeh Adabi (Literary Theory and Criticism)*.

This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original work is properly cited.

